

SANDRA BERNOTAITĖ. VIENĄ LEGENDĄ KURIANTI BENDRIJA (4).

Stebint Lietuvos viešąją erdvę, krenta į akis faktas: ieškoma didvyriškų poelgių, nesvyruojančių herojų, dorų ir principingų, altruistiškų ir aukojančių gyvybę už kitą. Herojaus ieško ne tik pramoginės literatūros skaitytojai, holivudinio filmo vartotojai, bet ir kai kurie kūrėjai, pagaliau netgi meno kritikai ir istorikai, kurie, berods, ilgisi heroinių laikų su neklystančiais, dorais, aukštų idealų siekiančiais ir gyvybę pasiruošusiais paaukoti veikėjais. Neatitinkantys idealo – keičiantys politines pažiūras, abejojantys savo jausmais, tikėjimu, ieškantys tapatybės ar net tikrosios tėvynės – įtartini tipai.

Literatūros teorijoje tokie būtų vadinami antiherojais. Šiuolaikinėje literatūroje jie yra pagrindinė kūrybų varomoji jėga, protagonistai, kovojantys ne tiek su išorinėmis, kiek su vidinėmis antagonistinėmis jėgomis. Jie pernelyg panašūs į mus, netobulus, abejojančius ir klystančius žmones, todėl jie nėra tikri herojai. Tiesa, kartais ir tokie išgelbėja pasaulį. Bet – išgelbėja ir vėl atsitraukia į šešėlį, vaikšto minioje *incognito*. Sunku tokius gerbti ir tokiais didžiuotis, nes lygiai taip pat sunku gerbti netobulą save, ypač jei pernelyg gerai pažįsti savo tamsiąją pusę. Antiherojai yra mūsų tikrasis atspindys. Herojai – atvaizdas, kurio norėtume veidrodyje, su kuriuo pageidautume tapatintis, idealas, kurio galima tik siekti. Tai asmenybė, kuri yra kryptis, o ne rezultatas, galutinis taškas.

Jonas Ohmanas, žurnalistas, dokumentinių filmų kūrėjas, aktyvus visuomenininkas ir ukrainiečių pasipriešinimo Rusijai rėmėjas, kalba apie mūsų valstybės istorinį naratyvą taip: [„Istoriografijos mados dabar diktuoja, kad istorija pasakojama chronologiškai ar pagal metų pjūvį. Rytų Europos istorija dažnai mus moko, kad atskiras žmogus - niekas, nebent problema. Tačiau esu įsitikinęs, kad Lietuvos atveju, bent kol kas, žmogus yra pagrindinis Naratyvo nešėjas.“](#)

Ohmano drauge su Vincu Sruoginiu sukurtame dokumentiniame filme „Nematomas frontas“ atskleidžiamas sudėtingas naratyvas, kurio centre - ryžtingas žmogus - partizanas Juozas Lukša-Daumantas. Jis mylėjo savo Lietuvą ir savo moterį. Kovojo už tėvynės laisvę ir padėjo galvą už ją. Jo sąžinė buvo švari: jis vadovavo pasipriešinimui, bet siekė sutramdyti partizanų savivalę, o vėliau - nutraukti ginkluotą pasipriešinimą, matydamas beviltišką politinę situaciją... Tačiau nespėjo - buvo išduotas ir žuvo.

Tikras lietuvis herojus ekrane - retas atvejis. Iki tol lietuviai kine yra matę vos kelis herojus, ir visi jie - sovietiniai. Nesuklysi sakydamas - „rusų mokyklos“

inspiruoti, rusiški. Tadas Blinda – „svieto lygintojas“, kurį buvo bandoma pristatyti kaip įrodymą, kad pasipriešinimo pasiturinčiųjų klasei, komunizmo šaknys buvo ir lietuviškame kaime. Vytauto Žalakevičiaus šedevru laikomas „Niekas nenorėjo mirti“ – jame Lokių šeimos vyrai, vienas kurių (vaid. Regimantas Adomaitis) elgiasi kaip tikras herojus ir nugali „miško brolių“ antagonistą Aitvarą (vaid. Laimonas Noreika), partizanų vadą, kuris šiandienos filme turėtų būti ne tik protagonistas, bet ir herojus, tegul ir pasmerktas žūti. Žiūrėti tokius filmus, perskaityti kontekstą ir potekstę, juos savikritiškai analizuoti yra būtina tam, kad to paties šlamšto aklai netiražuotume.

Bendruomenei tikrą poveikį daro tik tie kūriniai ar reiškiniai, kurie tampa populiarūs, pasiekia daugumą, daugumos vartojami, priimami, įvertinami. Taip, svarbūs yra „bestseleriai“, svarbi užduotis tenka meno vertintojams, kritikams, „top dešimtukų“ sudarytojams ir premijų skyrėjams – jie sako publikai, kurie darbai turi garbę veikti kolektyvinę sąmonę, kurie turi tapti reikšmingi. Kartais įvertinimas priimamas pernelyg lėkštai – kaip iš dangaus nukritusi finansinė mana, šlovė, nemirtingumo užtikrinimas. Tai yra niekai, palyginus su tuo, kokia gali būti meno paskirtis ir jo vartojimo rezultatas – poveikis viešajam diskursui, valstybės naratyvo, tautinės legendos kūrybai.

Pernai, tuo pat metu, kai pasirodė „Nematomas frontas“, įvyko ir kito režisieriaus, Igno Jonyno, filmas „Lošėjas“, spaudoje išliaupsintas kaip pelnęs ne tik vietinį, bet ir ir tarptautinį pasisekimą. Nors nedera lyginti dokumentinio ir vaidybinio filmo, visgi skirtinga jų paskirtis, tačiau į akis labai krenta disonansas: užsienio lietuvis ir švedas sukūrė (ar atkūrė) lietuvių herojaus paveikslą ir pastatė jį šiuolaikiniame kontekste, o lietuviai nesąmoningai sukūrė „šių dienų herojų“, tiesą sakant, stereotipinį „litovco“ charakterį. Baisiausia, kad jie patys pateikia tai kaip smagią, meniškai vertingą, gilią mintį turinčią istoriją, nors ekrane matome ką kita: isteriško, gyvuliško, nei praeities, nei dorovinio stuburo neturinčio tipo paskutinė degradavimo pakopa.

Ohmano žodžiais tariant, *žmogus yra naratyvo nešėjas*. Tas žmogus visų pirma esi pats, nuo savęs ir reikia pradėti: atsistoti priešais veidrodį ir gerai gerai išžiūrėti. Ir tada papasakoti tai, ką matai. Visą tiesą, malonią ir nemalonią, didingą ir gėdingą. Ir jeigu būsi tikrai atviras prieš save, nejučia nusakysi tai, kas gyva ne tik tavyje, bet ir tavo artimuosiuose, tavo bendruomenėje. Nusileidęs į savo sąmonės gelmes, ištrauksi iš jos tai, kas būdinga kolektyvinei sąmonei – imsi kalbėti bendruomenės vardu. Tada dar klausimas: kaip kalbėsi? Ar moki kalbėti?

Užsienyje išsilavinimą ir patirtį įgijusių kūrėjų filmas sukurtas profesionaliai, jo puiki technika – nuo pat įžanginių titrų iki finalinių kadru. Meistrystė pasireiškia ne tik tuo, kad „operatoriaus darbas labai geras“, bet ir scenarijus puikus. Scenarijus – tai naratyvas, istorija, kurios nebuvo knygose apie Daumantą, ją reikėjo iškasti, atrasti, sudėlioti, tą herojų, kurio elementai buvo pabiri, reikėjo surinkti ir atkurti, kad stotų prieš mūsų akis gyvas ir įtikimas, kad nebūtų koks hollywoodinis variantas „tobulo vyro“, kuriam viskas, ko besiimtų, sekasi, tereikia išžudyti niekšus. „Nematomo fronto“ veikėjų gretose – sribai, kėgėbistai, taip pat ir Daumantą išdavęs, mirčiai atvedęs į sutartą vietą miške žmogus, jam taip pat suteikiamas žodis, ir tie kadrai, kuriuose matome išdaviko veidą, jo akis, man yra bene vertingiausių patirtį teikiantys.

Bendrojo naratyvo kūrėjams – žurnalistams, istorikams, kino ir teatro režisieriams, scenaristams ir rašytojams – yra ko pasimokyti tiek iš rusų, tiek iš Holivudo ar didžiųjų Europos šalių meistrų. Tas dalykas, kurio reikia mokytis yra ne kopijavimas, o amatas: menas suvokti, matyti kelias konfliktuojančias puses, skirti idealų herojų nuo realistiškojo antiherojaus, pateikti konfliktą iš visų pusių, leisti susidaryti žiūrovui savo nuomonę, kurti nevienareikšmius, sudėtingus naratyvus.

Lietuvių kinas nenusipelnė mirties bausmės, nes jau atsirado tokių darbų, kaip „Nematomas frontas“. Darosi aišku, kad vertingų kūrinių turime laukti iš profesionalų, kurie nesiremia „rusiškąja mokykla“, kurie tiesiog žino, ką daro. Meistrystė – naratyvo išdėstyme, konfliktuojančių pusių priešpastatyme, prieš išklausyme, *bandyme suprasti* (pagal senovės graikus) žmogų, o per jį ir istorinį kontekstą.

Pavojinga palikti valstybės legendą atsitiktinumui, bet kokiems entuziastams, gebantiems rasti finansavimą, kurie gal turi ir talentą, ir meilę savo gimtinei bei artimui, tačiau nevaldo kūrybos įrankių, neišmano naratyvo mechanizmų ir neperskaito nei kitų, nei savo pačių propagandos, todėl gamina, perka, transliuoja ir leidžia į viešąją lietuvių sąmonę įsiskverbti virusams iš agresorių, kuriančių alternatyvų pasaulio istorijos naratyvą – įžūlų, bet tobulai rišlų melą, kuris veržiasi apsigyventi sąmonėje, užmigdyti.

(*Bus daugiau*)

[Sandra Bernotaitė](#)

Ankstesnės “Vieną legendą kuriančios bendrijos” dalys ir visa Sandros Bernotaitės esė “Būtinybė tapatintis” [yra po šia nuoroda](#).